

Kurakin O. M. Normative forecasting as a condition of allocational effectiveness of legal regulation. The article explores some of the methodological issues of the legal normative forecasting. This determines the legal normative forecasting, briefly discussed the strategy of development of normative legal betting legal and regulatory steps forecasting. Shown the need to build a clear hierarchy of objectives of the society in the legal field.

Effective management of society and adequate legal regulation of social relations must be defined not only prospects and trends of the legal reality, but also strategic ways of achieving the objectives of the society in the field of law, implemented through the regulatory legal prediction. The idea of normative forecasting for the first time in the scientific literature appeared in the 20s of XX century. However, more returns and wishes did not get. It was only in the 60s began the theoretical design of the regulatory approach to predictive studies that (compared to a promising approach) has not received significant development. In legal literature of normative forecasting mentioned rarely and only in connection with the planning of Legislative Drafting. All of this updated strategy and the need to develop methodological tools of legal normative forecasting.

The result is a prediction of regulatory recommendations to the decision makers, the definition of best possible ways, methods, events, facilities, implementation of which most likely will lead to solving advanced problems. Displayed information helps predict subjects relevant to make an informed decision on the projected object.

To increase the efficiency, reliability, accuracy, validity and accuracy of legal normative forecasting need some way to organize, classify whole societies in the state-legal activity and establish a system of them because they are all different in meaning. Social objectives in the literature on prognostics taken to integrate into a single system hierarchical nature of the so called "objectives tree" ("social objectives tree"), and to differentiate them for significance, one or more of the goals is to end, followed by numerous derivatives of the first, second, third, and so on orders.

In this hierarchical system of goals constructed so that each objective subsequent follows from the purpose of pre-order (respectively the whole system of objectives derived from the ultimate goal). When prognostic study of an object should be legal reality system (complex) analyze the goals for this object in the context of other social goals, while establishing links between them and their relationship.

Keywords: *legal regulation, function, efficiency, forecasting, legal creativity, legal implementation.*

Надійшла до редакції 20.02.2013

Олійник А. Ю.

професор

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 342.7

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Визначено поняття і ознаки конституційних свобод людини і громадянина, запропоновано висновки і рекомендації.

Ключові слова: *конституційні права і свободи, конституційні свободи, ознаки конституційних свобод людини і громадянина.*

Постановка проблеми. Конституційні свободи людини і громадянина досліджувалися вченими-теоретиками, конституціоналістами, спеціалістами галузевих наук. Практичне значення полягає у необхідності з'ясування поняття конституційних свобод людини і громадянина і у максимально можливому їх здійсненні. Завдання цього дослідження передбачає формулюванні поняття конституційних свобод.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Авторами досліджувалися різні конституційні права і свободи, їх ознаки. Проблемою цікавилися такі вчені: С. Бобровник, І. Голосніченко, А. Колодій, В. Погорілко, П. Рабінович, Ю. Тодика, О. Фрицький та ін. Окремо поняття конституційних свобод ще не досліджувалося.

Метою дослідження є пізнання ознак конституційних свобод людини і громадянина, їх характеристика та формулювання їх визначення.

Відповідно до мети завданнями даної роботи є: а) дослідження людини як суб'єкта конституційних правовідносин та носія конституційних суб'єктивних свобод; б) формулювання ознак, що характеризують конституційні свободи, та їх характеристика; в) пропозиція поняття конституційних свобод людини і громадянина; г) підведення підсумків у вигляді висновків та рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Конституційні свободи людини і громадянина можна розглядати як групу конституційних правових норм та суб'єктивних можливостей, що складають самостійний конституційно-правовий інститут і самостійну наукову конституційно-правову категорію. Для з'ясування сутності конституційних свобод людини і громадянина слід визначити і охарактеризувати їх ознаки. Їх поділяють на ознаки, що відмежовують конституційні свободи від конституційних прав та обов'язків, і спільні ознаки. До ознак, що відмежовують конституційні свободи від конституційних прав, належать: а) конституційні свободи, що є більш широкою категорією порівняно з конституційними правами і існують як передумови набуття, володіння, користування і розпорядження відповідними благами, що містяться у конституційному праві; б) вони виникли історично першими і стали основою для виникнення прав; в) складають окрему групу конституційних можливостей, як головний інститут конституційного права та окрема наукова категорія; г) мають особливий механізм забезпечення їх реалізації у порівнянні з конституційними правами.

Конституційні свободи мають і загальні ознаки, які характерні для усіх конституційних прав, свобод та обов'язків. Загальними ознаками конституційних свобод є те, що вони: а) закріплені в міжнародних документах, конституціях та законах, нормах поточного законодавства; б) змістовно включають в себе соціальні блага та задовольняють інтереси і потреби людини і громадянина; в) визначають вид і міру можливої поведінки людини і громадянина; г) рівні для усіх суб'єктів права; г) невід'ємні, належать особі від народження (або набуті) і закріплені в законах; д) утворюють основу правового статусу; е) мають найвищий юридичний захист і гарантовані державою і суспільством; є) передбачають невторчання будь-кого у внутрішній світ людини і громадянина [1, с. 16–17].

Охарактеризуємо кожну з названих ознак окремо. Однією з ознак конституційних свобод є те, що вони є більш широкою категорією порівняно з конституційними правами. Саме конституційні свободи є передумовами набуття, володіння, користування і розпорядження людиною і громадянином відповідними благами, що підкреслює їх абсолютний характер. Абсолютними можливостями, на думку Дж. Локка, є життя, свобода, власність [2, с. 10–13]. Така постановка питання свідчить про той факт, що спочатку має існувати людина як біосоціальна істота. Для реалізації будь-якої іншої конституційної можливості людині потрібна її особиста свобода. Особа не може нікому передавати свою свободу. Аналізуючи виникнення держави в результаті суспільного договору Дж. Локк пише, що неможливо навіть припустити, щоб люди мали намір надати будь-кому деспотичну владу над собою. Це поставило б людей у становище, гірше від того, що існувало у природі [3]. Цим самим він підтверджує думку про те, що природне право на життя, на свободу людина (народ) не передає жодному суверену. Свобода кожної особистості, з яких складається народ будь-якої держави, є передумовою їх правового статусу, можливістю, без якої не може бути реалізоване жодне суб'єктивне право. Звідси слід зробити висновок про те, що саме конституційні свободи людини і громадянина є передумовами реалізації їх конституційних прав. Набуття, володіння, користування і розпорядження конституційними благами можливе лише при наявності у людини і громадянина їх свободи. В. Погорілко вважає, що конституційні свободи складають окрему групу конституційних можливостей, є передумовами володіння, користування і розпорядження конституційними правами (ст. 29) [4]. Як приклад, слід зазначити, що кожна людина має невід'ємне конституційне право на життя (ч. 1, ст. 27). В той же час Конституція (ч. 2, ст. 27) закріплює свободу кожної людини від свавільного позбавлення її життя [5]. Сутність конституційної свободи від свавільного позбавлення людини життя полягає в неможливості протиправно позбавити її життя. Поняття життя Конституція та закони України не закріплюють. В юридичній літературі даються різні його визначення. З. Гладун визначає життя як форму руху матерії. До ознак життя він включає: а) неповторність і унікальність цього природного феномена; б) незалежність від волі і свідомості самої людини; в) те, що воно дається кожній людині лише один раз; г) підлягає певним закономірностям розвитку; д) має свої властивості, тривалість у часі та інші параметри виміру [6, с. 47]. З. Ромовська вважає, що життя – це фізичне, духовне та соціальне функціонування окремої людини, її біопсихосоціального організму [7, с. 49]. О. Домбровська наголошує на тому, що життя кожної людини вважається найбільш пріоритетним благом. Свобода від протиправного позбавлення життя, на наш погляд, це недопущення насильницької протиправної смерті, тобто неможливість будь-якого суб'єкта права (крім самого власника життя), прискорювати настання фізичної смерті. Наявність у людини права на життя не перешкоджає, а передбачає наявність можливості людини мати конституційну свободу від протиправного позбавлення її життя. Така конституційна свобода є передумовою реалізації людиною як самого права

на життя, так і усіх інших конституційних прав, свобод та обов'язків. До конституційних свобод, які закріплені в статтях Конституції України В. Погорілко відносить свободи: а) пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України; б) думки, слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; в) світогляду і віросповідання; г) об'єднань у політичні партії та громадські організації; г) літературної, художньої, наукової і технічної творчості [4].

Таким чином, конституційні свободи людини і громадянина більш широка категорія порівняно з конституційними правами. Вони існують як передумови набуття, володіння, користування і розпорядження відповідними конституційними правами та можуть розглядатися як головний інститут галузі конституційного права і наукова проблема науки конституційного права.

У попередньому розділі ми характеризували свободи людини, як явище, що виникло історично першим, ніж права. Свобода як явище є елементом людського буття і виникає разом з виникненням людини розумної. Маючи природну основу, свобода людини є природним правом людини. Природні права людини — це права які надаються людині з народження, необмежені нічим та ніким. Свобода людини характеризує її як істоту розумну, що має діяти без примусу збоку будь-кого але так, як би їй хотілося, щоб інші люди діяли стосовно неї. Звідси визнається можливість людини діяти за власною волею в межах визначених свободою собі подібних. Таке розуміння свободи передбачає визначення і збереження меж можливої поведінки конкретної людини, які б не заважали реалізації розумної поведінки іншої людини. Воно відображає порядок, встановлений природою, порядок, що впливає з природи людини, природи речей, відповідно до якого треба формулювати юридичні норми. Як зауважує С. Алексєєв, свобода конкретної людини має співпадати зі свободою інших людей, а унікальним нормативним регулятором такої свободи і є позитивне право. Саме завдяки позитивному праву досягається визначення і регулювання меж свободи, її гарантування і збереження [8, с. 90–91]. Свобода людини була історично першою можливістю, що була позитивно закріплена в праві, а отже, стала основою для виникнення прав людини. Таке підтвердження ми можемо знайти і в сучасному розумінні історичної першості конституційних свобод. Наприклад, конституційні свободи сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність за власною волею виникли історично першими і передували реалізації кожним (людиною і громадянином) права на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України).

Конституційні свободи людини і громадянина складають окрему, провідну групу конституційних можливостей. Як правило, можливості активної і пасивної поведінки (конституційні свободи), що є передумовами набуття реалізації конституційних прав, можуть бути виділені в окрему групу, яка, у свою чергу, передбачає більш детальне групування їх на види. Наприклад, свобода людини від неправомірних позбавлень життя дає право людині і громадянину вимагати від держави і суспільства забезпечити

можливість не бути свавільно позбавленим життя, тобто право кожного на життя (ст. 27). Або, наприклад, свобода від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання є передумовою реалізації кожного права на повагу до його гідності (ст. 28). Індивідуальна свобода від незаконних затримань, арештів, тримань під вартою, обмежень чи позбавлень волі є передумовою здійснення права кожного не бути безпідставно затриманим та заарештованим без достатніх підстав та вмотивованого рішення суду (ст. 29) і т. ін. Такі конституційні свободи є передумовами здійснення громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних прав і існують у кожній з названих груп [9, с. 59–60]. Отже, конституційні свободи виникли історично першими і складають окрему групу передумов реалізації конституційних прав людини і громадянина.

Спеціальною ознакою конституційних свобод є те, що у них особливий механізм забезпечення їх реалізації у порівнянні з конституційними правами. Наприклад, для реалізації свободи на невтручання в особисте і сімейне життя людини і громадянина Конституцією України не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. В інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини законом може бути передбачене обмеження щодо необхідності отримання згоди особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про неї. Особа може отримати відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. Законом може бути передбачено особливий механізм охорони і захисту конституційної свободи (ст. 32). Отже, особливість механізму забезпечення реалізації конституційної свободи на невтручання в особисте і сімейне життя людини і громадянина передбачає особливі механізми охорони, захисту і поновлення порушеного права.

Крім особливих ознак, що характеризують конституційні свободи як окремий конституційно-правовий інститут та наукову проблему, є загальні ознаки, що є загальними для конституційних прав, свобод та обов'язків. Як і конституційні права, конституційні свободи закріплені в міжнародних документах, Конституції та законах, нормах поточного законодавства України. Серед міжнародних документів, де закріплюються свободи людини і громадянина, слід назвати «Міжнародний білль про права», окремі міжнародні конвенції, згоду на обов'язковість яких в Україні надала Верховна Рада України (ст. 9). Всі вони імплементовані у законодавстві України або діють поряд з національними нормами. Конституція України у розділі другому та окремі закони України закріпили конституційні свободи та гарантії їх реалізації. Наприклад, конституційна норма (ст. 27) не в повному обсязі відповідає сучасним міжнародним стандартам прав людини. З метою приведення вказаної норми до міжнародних стандартів ми пропонуємо таку її редакцію: «Кожна людина має невід'ємне право на власне життя і здоров'я. Ніхто не може бути навмисно позбавлений життя у будь-який спосіб, крім випадків необхідної оборони, крайньої необхідності та при законному затриманні або

для запобігання втечі особи, яка законно трималася під вартою. Нікого не може бути засуджено до смертної кари або страчено. Людині гарантується свобода від незаконного позбавлення її життя. Держава, її органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи охороняють і захищають життя і здоров'я людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами". На нашу думку, ст. 29 Конституції України слід сформулювати так: "Кожна людина має право на свободу. Особиста недоторканність людини гарантується державою. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинові, припинити його замах чи вчинення уповноважені на те законом органи (їх посадові чи службові особи) можуть застосувати затримання та тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, законність і обґрунтованість якого протягом сорока восьми годин з моменту фактичного затримання має бути перевірена судом. Затриманий негайно звільняється, якщо йому в зазначений цією нормою час не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про затримання або арешт людини уповноважені органи (посадові чи службові особи) негайно за вказівкою затриманого чи заарештованого повідомляють його родичів чи інших вказаних ним осіб". Окремі положення Конституції і законів України деталізуються у підзаконних нормативно-правових актах чи установлюються механізми їх реалізації. У повсякденному житті підзаконні нормативно-правові акти не завжди відповідають вимогам Конституції і законів України щодо деталізації окремих конституційних свобод. У таких випадках мають діяти норми, що мають вищу юридичну силу порівняно з підзаконними нормативно-правовими актами.

Змістовно конституційні свободи включають у себе соціальні блага та задовольняють інтереси і потреби людини і громадянина. Соціальними благами конституційних свобод можна назвати можливість не бути: а) неправомірно позбавленим життя; б) приниженим у гідності; в) позбавленим вільного розвитку своєї особистості; г) незаконно затриманим, заарештованим чи позбавленим волі іншим шляхом; ґ) обмеженим у недоторканності житла чи до іншого володіння особи або у сфері особистого і сімейного життя; д) позбавленим можливості пересування чи вільного вибору місця проживання, свободи думки і слова, світогляду та віросповідання тощо. До соціальних благ належать також свободи кожного у задоволенні інтересів щодо: а) громадянства та можливості його зміни; б) об'єднань у політичні партії та громадські організації; в) збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; г) участі у виборах та референдумах; ґ) приватної власності; д) підприємницької діяльності; е) вибору професії і місця ро-

боти; є) участі у страйках; ж) вибору відпочинку; з) доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, поширення екологічної інформації; и) творчої діяльності (літературної, художньої, наукової та технічної); і) вибору форми і виду освіти. Конституційними благами є потреби щодо свобод: а) від зобов'язань не виконувати явно злочинний наказ чи розпорядження; б) не бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності одного виду і за одне й те саме правопорушення; в) бути підданим кримінальному покаранню доти, доки провина не буде доведена в установленому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком суду; г) особи від самовикриття та викриття близьких родичів. Отже, конституційні свободи людини і громадянина змістовно включають у себе соціальні блага, що передбачені нормами Конституції України та задовольняють інтереси і потреби людини і громадянина.

Конституційні свободи визначають вид і міру можливої поведінки людини і громадянина. Вид можливої поведінки уповноваженого суб'єкта залежить від тієї видової групи, до якої належить конкретна конституційна свобода. Наприклад, свобода участі у референдумах буде характеризувати вид політичної активності суб'єкта. А, наприклад, свобода художньої творчості буде підкреслювати культурні можливості поведінки людини і громадянина. Міра можливої поведінки уповноваженого суб'єкта буде залежати від його правомірної діяльності. Наприклад, щоб мати гарантовану свободу пересування на території України, необхідно перебувати на її території на законних підставах (ст. 33). Отже, звідси висновок про те, що вид і міра можливої свободи людини і громадянина залежать від групи конкретної конституційної свободи і законності поведінки носія такої можливості.

Важливою ознакою конституційних свобод є те, що вони рівні для усіх суб'єктів права. Це підтверджується нормами Конституції та законів України. Наприклад, Конституція України закріплює, що усі люди є рівними у своїх правах та свободах (ст. 21). Громадяни мають рівні права та свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24). Рівність людей означає, що кожна людина дорівнює іншій в її особистісному, політичному, економічному, моральному й правовому становищі в суспільстві та державі. З огляду на це, а також враховуючи велику соціальну цінність для суспільства і держави кожної особистості, держава захищає її гідність, права й свободи. Цей захист забезпечується насамперед за допомогою права, системи правових норм, що діють у суспільстві і державі. Звідси право повинно чітко регламентувати цей принцип, наприклад, порядок відносин між органами державного апарату і громадянином, громадськими організаціями тощо. Наприклад, вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі рівного виборчого права (ст. 71). Така конституційна норма підкреслює можливість (свободу) громадянина самому вибирати варіант власної поведінки. Деталізується названа конституційна норма в законах України. Наприклад, За-

кон України «Про вибори Президента України» від 18 березня 2004 р. із змінами, внесеними Законом України від 21 серпня 2009 р., деталізує норму про рівність виборів. На нашу думку, існують різні позиції авторів щодо рівності свободи бути обраним при пропорційній системі виборів [10, с. 393–444]. Для удосконалення законодавства про вибори за пропорційною системою ми пропонуємо закріпити у законі порядок звернення громадянина до політичної партії з метою включення його до списку кандидатів у депутати [11, с. 244]. Необхідність забезпечення свободи людини, про що мають дбати наші соціальні інститути, свідчить про те, що рівність конституційних свобод є одним із найважливіших принципів нашого суспільства. Звідси висновок про те, що ознака (принцип) рівності конституційних свобод потребує постійної уваги та нормативного урегулювання.

Конституція України закріплює конституційні свободи як невід'ємні та такі, що належать особі від народження (або набуті) і закріплені в законах. Вони мають бути невідчужувані та непорушні. Невідчужуваність свобод людини насамперед поширюється на природні (основні) свободи. До таких свобод належить свобода людини від приниження її гідності, від втручання у приватне життя, думки, слова, здорового природного довкілля тощо. Непорушність свобод людини означає, що вони мають абсолютне значення. Йдеться про те, що порушення свобод людини і громадянина завжди оцінюється суспільством негативно, завжди порушує принцип законності і справедливості, оскільки суперечить чинному законодавству. У ст. 22 проголошено принцип, відповідно до якого свободи людини і громадянина, що закріплені Конституцією України, не є вичерпними. Вони гарантуються й не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження їх змісту та обсягу. Перша частина цієї норми встановлює, що система свобод людини й громадянина не вичерпується тільки тими, які в ній закріплені, оскільки Конституція не може закріпити й дати відповідну характеристику всім свободам людини. В ній зафіксовані основні свободи, саме конституційного рівня. Водночас всі інші свободи не можуть вважатися другорядними. Між конституційними та всіма іншими свободами, що зафіксовані у чинному законодавстві, з точки зору їх обов'язковості та гарантування, забезпечення практичного здійснення не може бути ніякої різниці. Тим більше це стосується свобод, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, після чого вони стають частиною національного законодавства України [12, с. 139–140]. Отже, невичерпність і неможливість скасування конституційних свобод передбачає: а) існуюче конституційне регулювання свобод може бути розширене при внесенні змін і доповнень до Конституції України; б) недопустимість прийняття конституційних законів, в яких передбачається скасування чи обмеження свобод людини та громадянина (ст. 157).

Конституційні свободи разом з конституційними правами і обов'язками утворюють основу правового статусу людини і громадянина в Україні. Конституційний (загальний) правовий статус людини і громадянина в юридичних джерелах інтерпретується по-різному. Російський уче-

ний М. Матузов вважає, що конституційний правовий статус особи – це закріплене в конституції та деталізоване в законах держави загальне становище особи в суспільстві. Інші убачають, що це поняття складається із соціально допустимих і необхідних можливостей особи не просто як індивіда, а як громадянина [13, с. 25]. Так, М. Вітрук характеризує правовий статус як систему юридичних прав, свобод, обов'язків і законних інтересів в їх єдності, котрі складають основу чи ядро її правового становища. До структури правового статусу науковець включає і правосуб'єктність, як елемент його необхідної передумови [14]. Водночас у доктринальних джерелах зустрічаються й інші погляди щодо цього елемента. Вважається, що правосуб'єктність є підставою правового статусу, передбачає здатність суб'єкта мати права, обов'язки й можливість самостійно їх здійснювати. Враховуючи особливості вияву цієї категорії опосередковано, через правоздатність, дієздатність, угодоздатність і деліктоздатність, слід визначити неможливість існування правового статусу особи без такого елемента як правосуб'єктність. Отже, конституційні свободи є самостійною частиною можливостей і разом з конституційними правами і конституційними обов'язками включаються у правовий статус людини і громадянина.

Враховуючи той факт, що конституційні свободи закріплюються нормами Конституції України та деталізуються в законах України, вони мають найвищий юридичний захист, гарантовані державою і суспільством. Найвищий юридичний захист підтверджується тим, що норми Конституції України є нормами прямої дії. Держава гарантує звернення до суду для захисту конституційних свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України. Підвищений правовий захист конституційних свобод може здійснюватися лише правовими засобами. Органи держави, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи мають діяти в межах своєї компетенції у визначених для них законодавством напрямках, застосовуючи законні форми і методи своєї діяльності щодо забезпечення конституційних свобод людини і громадянина. Одним зі спеціальних органів держави, що покликаний здійснювати правовий захист конституційних свобод, є Конституційний Суд України. На нього покладено повноваження визнавати неконституційними акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної ради Автономної Республіки Крим, що закріплюють та конкретизують конституційні свободи, а також здійснювати тлумачення норм Конституції і законів України, які регулюють конституційні свободи. Отже, реалізація конституційних свобод гарантується державою і суспільством.

На відміну від конституційних прав, конституційні свободи передбачають невтручання будь-кого у внутрішній світ людини і громадянина. Якщо при здійсненні конституційного права держава і суспільство повинні активно діяти щоб забезпечити його реалізацію, наприклад, проводити конкурсний відбір, зараховувати на навчання при здійсненні конституційного права на освіту, то при здійсненні людиною свободи, наприклад, свободи вибору навчального закладу чи форми навчання, не втручатися в автономну волю носія такої свободи. Держава, її органи, посадові і службові особи, суб'єкти грома-

дянського суспільства мають створювати умови для реалізації конституційних свобод, охороняти і захищати їх від правопорушень, брати участь у відновленні порушеної свободи, відшкодуванні матеріальних і моральних збитків. Отже, у суб'єктивному розумінні конституційні свободи людини і громадянина – це закріплені нормами міжнародних документів, Конституції України та деталізовані у законодавстві України юридичні можливості, що здійснюються особою без втручання у процес їх реалізації з боку держави, її органів і посадових осіб, об'єднань громадян, громади, органів, посадових і службових осіб місцевого самоврядування та гарантуються ними.

Підсумовуючи охарактеризовані ознаки конституційних свобод людини і громадянина, сформулюємо **висновки** і рекомендації.

1. Конституційні свободи людини і громадянина – це закріплені нормами міжнародних документів, Конституції України та деталізовані у законодавстві України юридичні можливості, що здійснюються особою без втручання у процес їх реалізації з боку держави, її органів і посадових осіб, об'єднань громадян, громади, органів, посадових і службових осіб місцевого самоврядування та гарантуються ними.

2. Ознаками конституційних свобод є те, що: а) конституційні свободи є більш широкою категорією порівняно з конституційними правами і існують як передумови набуття, володіння, користування і розпорядження відповідними благами, що містяться у конституційному праві; б) вони виникли історично першими і стали основою для виникнення прав; в) складають окрему групу конституційних можливостей, як головний інститут конституційного права та окрема наукова категорія; г) мають особливий механізм забезпечення їх реалізації у порівнянні з конституційними правами; г) закріплені в міжнародних документах, конституціях та законах, нормах поточного законодавства; д) змістовно включають в себе соціальні блага та задовольняють інтереси і потреби людини і громадянина; е) визначають вид і міру можливої поведінки людини і громадянина; є) рівні для усіх суб'єктів права; ж) невід'ємні, належать особі від народження (або набуті) і закріплені в законах; з) утворюють основу правового статусу; и) мають найвищий юридичний захист і гарантовані державою і суспільством; і) передбачають невтручання будь-кого у внутрішній світ людини і громадянина.

3. Рекомендуємо: 1) внести зміни до: а) ст. 27 Конституції України такого змісту: “Кожна людина має невід'ємне право на власне життя і здоров'я. Ніхто не може бути навмисно позбавлений життя у будь-який спосіб, крім випадків необхідної оборони, крайньої необхідності та при законному затриманні або для запобігання втечі особи, яка законно трималася під вартою. Нікого не може бути засуджено до смертної кари або страчено. Людині гарантується свобода від незаконного позбавлення її життя. Держава її органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи охороняють і захищають життя і здоров'я людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами”; б) ст. 29 Конституції України: “Кожна людина має право на свободу. Особиста недоторканність людини гарантується державою. Ніхто не може бути заарештований або

триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинів, припинити його замах чи вчинення уповноважені на те законом органи (їх посадові чи службові особи) можуть застосувати затримання та тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, законність і обґрунтованість якого протягом сорока восьми годин з моменту фактичного затримання має бути перевірена судом. Затриманий негайно звільняється, якщо йому в зазначений цією нормою час не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про затримання або арешт людини уповноважені органи (посадові чи службові особи) негайно за вказівкою затриманого чи заарештованого повідомляють його родичів чи інших вказаних ним осіб”; 2) прийняти Кодекс про безпосередні форми демократії в Україні; Соціальний кодекс України; 3) прийняти закони України: а) “Про свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій”; б) «Про конституційну свободу щодо недоторканності житла людини і громадянина в Україні».

Бібліографічні посилання

1. Олійник А. Ю. Співвідношення конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні / А. Ю. Олійник // *Право і суспільство*. – 2009. – № 6. – С. 10–17.
2. Бернард Г. Сіган. Створення конституції для народу чи республіки, які здобули свободу / Бернард Г. Сіган / пер. з англ. П. Малахова та С. Драчука. – К., 1993.
3. Локк Д. Два трактати про державу (Two Treatises Government). – Трактат другий, гл. XI, розд. 137. – Чикаго, 1955.
4. Погорілко В. Свободи конституційні / В. Ф. Погорілко // *Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко*. – К., 2005. – Т. II. Права людини у контексті поліцейської діяльності.
5. Конституція України: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: навч. посібник / авт.-упоряд. М. І. Хавронюк. – К., 1999.
6. Гладун З. Право людини на життя і проблеми його юридичного забезпечення в Україні / З. Гладун // *Український часопис прав людини*. – 1995. – № 1. – С. 47–54.
7. Ромовська З. Особисті немайнові права фізичних осіб / З. Ромовська // *Українське право*. – 1997. – № 1(6). – С. 47–60.
8. Алексеев С. С. *Філософія права*. – М., 1998.
9. Олійник А. Ю. Поняття і класифікація конституційних свобод людини та громадянина в Україні / А. Ю. Олійник // *Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ*. – 2009. – № 2. – С. 52–60.
10. Марцеляк О. В. *Вибори народних депутатів України: історія, теорія, практика: навч. посібник*. – Х., 2008.
11. Олійник А. Ю. Законодавче регулювання виборів народних депутатів України в механізмі забезпечення конституційної свободи громадян України на участь у виборах / А. Ю. Олійник // *Вибори-2006: Досвід. Проблеми. Перспективи: зб. матер. Міжнародної науково-практ. конф. Київ, 31 жовтня – 1 листопада 2006 року*. – К., 2007. – С. 242–246.
12. Колодій А. М. *Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник* / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К., 2008.
13. Матузов Н. И. *Правовая система и личность* / Н. И. Матузов. – Саратов, 1987.
14. Витрук Н. В. *Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе* / Н. В. Витрук. – М., 1979.

Олейник А. Е. Понятие конституционных свобод человека и гражданина в Украине. Определено понятие и признаки конституционных свобод человека и гражданина, предложены выводы и рекомендации.

Ключевые слова: конституционные права и свободы, конституционные свободы, признаки конституционных свобод человека и гражданина.

Oliynyk A. Yu. Concept of constitutional freedoms of the man and the citizen in Ukraine. The author has defined constitutional freedoms of the man and the citizen as enshrined with norms of international legal sources, of the Constitution of Ukraine and detailed in laws of Ukraine legal possibilities that are executed by the person with no interference of the state, its agencies and officials, citizens' associations, communities, officers and employees of local authorities in their implementation and guaranteed by them.

Signs of constitutional freedoms of the man and the citizen is that they: a) is a relatively broad category of constitutional law and exist as a prerequisite for the acquisition, possession, use and disposal of the relevant benefits contained in constitutional law; b) emerged historically first and formed the basis for the emergence of human rights; c) constitute a separate group of constitutional possibilities as a major institution of constitutional law and a separate scientific category; d) have a special mechanism to ensure their implementation in comparison with constitutional rights; e) enshrined in international acts, constitutions and laws, norms of current legislation; f) content include social benefits and meet the interests and needs of the man and the citizen; g) determine the type and extent of possible behavior of the man and the citizen; h) are equal for all subjects of law; i) are integral and belong to person from birth (or acquired) and enshrined in law; j) form the basis of legal status; k) have the highest legal protection and guaranteed by the state and society ; l) provide no interference of any person in the inner world of the man and the citizen.

The author has recommended: 1) to amend art. 27, 29 of the Constitution of Ukraine; 2) to adopt the Code of the direct form of democracy in Ukraine, the Social Code of Ukraine; 3) laws of Ukraine : a) "On freedom of assemblies, meetings, marches and demonstrations"; b) "On the constitutional freedom to inviolability of the home of the man and the citizen in Ukraine".

Keywords: constitutional rights and freedoms, constitutional liberty, signs of constitutional freedoms of the man and the citizen.

Надійшла до редакції 18.09.2013

Сердюк І. А.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.1

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

Розглянуто підходи до визначення предмета теорії держави і права на доктринальному рівні та на рівні об'єктивованого результату підзаконної правотворчості. На основі їх аналізу зроблено деякі уточнення та зауваження щодо визначення предмета теорії держави і права, а також запропоновано власний підхід до розуміння змісту однойменної категорії.

Ключові слова: предмет теорії держави і права, державно-правова закономірність, сутність держави і права, категоріальний апарат теорії держави і права.